

УДК 911.3:32

ТЕРИТОРІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА НЕЗРІВНОВАЖЕНІСТЬ УКРАЇНИ: ІМАНЕНТНА НЕМИНУЧІСТЬ ЧИ РУКОТВОРНИЙ НАСЛІДОК?

Мирослав Дністрянський

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. П. Дорошенка, 41, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: m_dnister@ukr.net*

Схарактеризовано об'єктивні ознаки територіально-політичної незрівноваженості України, яка виразно проявляється в електорально-політичній активності населення і є наслідком насамперед історико-географічних та етногеографічних відмінностей регіонів держави. На підставі порівняльного аналізу виборів президента України виділено дванадцять політико-географічних районів з характерними рисами партійно-політичних уподобань та геополітичної свідомості. Зроблено висновок про те, що регіональна ментально-політична диференціація аж ніяк не має характеру міжцивілізаційних контрастів. Визначено об'єктивні історико-культурні підстави цілісності держави. Ускладнення регіонально-політичної ситуації в Україні на початку XXI ст. не було іманентно зумовленим, а спричинене такими суб'єктивними чинниками, як відсутність ефективної внутрішньої геополітики впродовж 90-х років XX ст. і цілеспрямованим масштабним геополітичним тиском Росії на початку XXI ст.

Ключові слова: географія виборів в Україні, територіально-політична незрівноваженість України, історико-географічні передумови України, етногеографічна ситуація в Україні, внутрішня геополітика.

В основі стратегічних інтересів кожної держави є питання збереження її суверенітету й територіально-політичної цілісності. Для України ця проблематика – особливо загрозливий виклик, адже на середину 2015 р. внаслідок фактичної агресії Росія окупувала два регіони (Автономну Республіку Крим і Севастополь) та позбавила Україну суверенного контролю на частині Донецької і Луганської областей, прагнучи нав'язати водночас небезпечні з погляду державної єдності зміни державного устрою в напрямі федералізації. Однак поряд із зовнішніми чинниками, не меншою геополітичною загрозою для України є низка і внутрішніх несприятливих передумов – недостатня соціально-культурна пов'язаність регіонів у контексті утвердження загальноукраїнської політичної ідентичності, збереження історично-ментальних бар'єрів міжрегіонального взаємсприйняття, неконсолідованість населення регіонів держави за баченням перспектив культурного розвитку України та її місця в сучасному політичному світі. Усю сукупність таких негативних моментів можна означити як *територіально-політичну незрівноваженість держави*, наслідком якої є насамперед різноспрямованість регіонально-електоральних орієнтацій, збереження радянської та поширення російської політичних ідентичностей, різної геополітичної свідомості й, відповідно, відцентрових політичних рухів і навіть безпосередніх проявів сепаратизму. Така далеко неоптимальна політико-географічна ситуація в Україні додатково ускладнена низкою інших проблем, насамперед: а) перманентними змінами конституційних засад та, відповідно, незавершеностю процесів формування її політичної системи та ідеологічних принципів;

б) наявністю глибокої демографічної кризи, негативними тенденціями розвитку економіки та деякими регіональними диспропорціями соціально-економічної освоєності території; в) несприятливим зовнішньо геополітичним та гео економічним становищем [4, с. 288].

Отже, територіально-політична незрівноваженість України є реальністю, яка має водночас і статичні, і динамічні характеристики та виявляється у різних суспільних сферах, однак насамперед – у відмінностях електорально-політичної активності. Саме результати виборів (президента – в 2005 і 2010 рр., Верховної Ради України – у 2006, 2007 і 2012 роках) засвідчили зростання регіональної диференціації політичних настроїв. Оскільки це виявилось дуже виразно, то зазначена проблема опинилася в центрі уваги як українського політикуму, так і зарубіжних аналітиків та політичних діячів. Серед різних трактувань такої ситуації помітною є передусім категоричність висловлювань щодо нібито *іманентного і неминучого характеру такої поляризації*, поширена серед російських та проросійських аналітиків, які вперто нав'язують стереотипи, мовляв, Україна – закономірно геополітично і геокультурно розколота держава [6]. “Модним” стало пояснення регіональної контрастності політичних настроїв в Україні крізь призму культурно-цивілізаційних відмінностей чи навіть міжцивілізаційного протистояння [2]. Проте такі погляди є суб'єктивно заангажованими, відображаючи не стільки реальну ситуацію, скільки політтехнологічні підходи. А тому потрібне об'єктивне визначення і чинників, і рівня регіональної диференціації політичних настроїв. Для цього спочатку проаналізуємо стійкі й мінливі електорально-територіальні відмінності всіх президентських кампаній, оскільки саме під час президентських виборів найбільш рельєфно виявилася прихильність громадян до певних етно- і геополітичних лозунгів, культурних і політичних ідентичностей, виділились лінії чи смуги перепадів в електоральних уподобаннях.

Уже перші в пострадянській Україні президентські вибори 1991 р., на яких упевнену перемогу на більшій частині території України здобув Л. Кравчук як представник тодішньої правлячої посткомуністичної номенклатури, засвідчили наявність порівняло великого компактного західноукраїнського ареалу, де населення активно підтримало представників опозиційних українських національно-демократичних сил (найбільше це виявилось в Галичині, дещо менше – на Волині й Буковині) (див. рис. 1). У 1994 р. західноукраїнські регіони разом з центрально-правобережними та центрально-лівобережною Полтавською обл. становили, як це не парадоксально, уже основу підтримки Л. Кравчука, оскільки на той час він почав виступати з національно-демократичних позицій. Однак завдяки переважній підтримці керівників великих промислових підприємств південних і східних, насамперед індустріальних, регіонів, постійно наголошуючи на пріоритетності ідей економічного піднесення, перемогу тоді здобув Л. Кучма (див. рис. 2).

Результати президентських виборів 1999 р. відобразили вже іншу конфігурацію регіонального розподілу політичних сил. Уперше ареал електоральної підтримки Президента (ним знову став Л. Кучма) виявився не компактним, а розірваним, причому ядрами вирішального впливу були водночас західні, а також промислово розвинуті східні області (Дніпропетровська, Донецька) та південна Одеська обл. (див. рис. 3). І хоча в основі такої електоральної підтримки Л. Кучми була помітна роль так званого адмінресурсу, все ж проголошені ним на той час ідеї (зміцнення державності, поглиблення економічних реформ та ін.) виявились прийнятними для різних регіонів. Спрацювали й окремі кроки в контексті регіональної політики на міжрегіональне зближення, яку в наступні періоди вже зовсім не проводили.

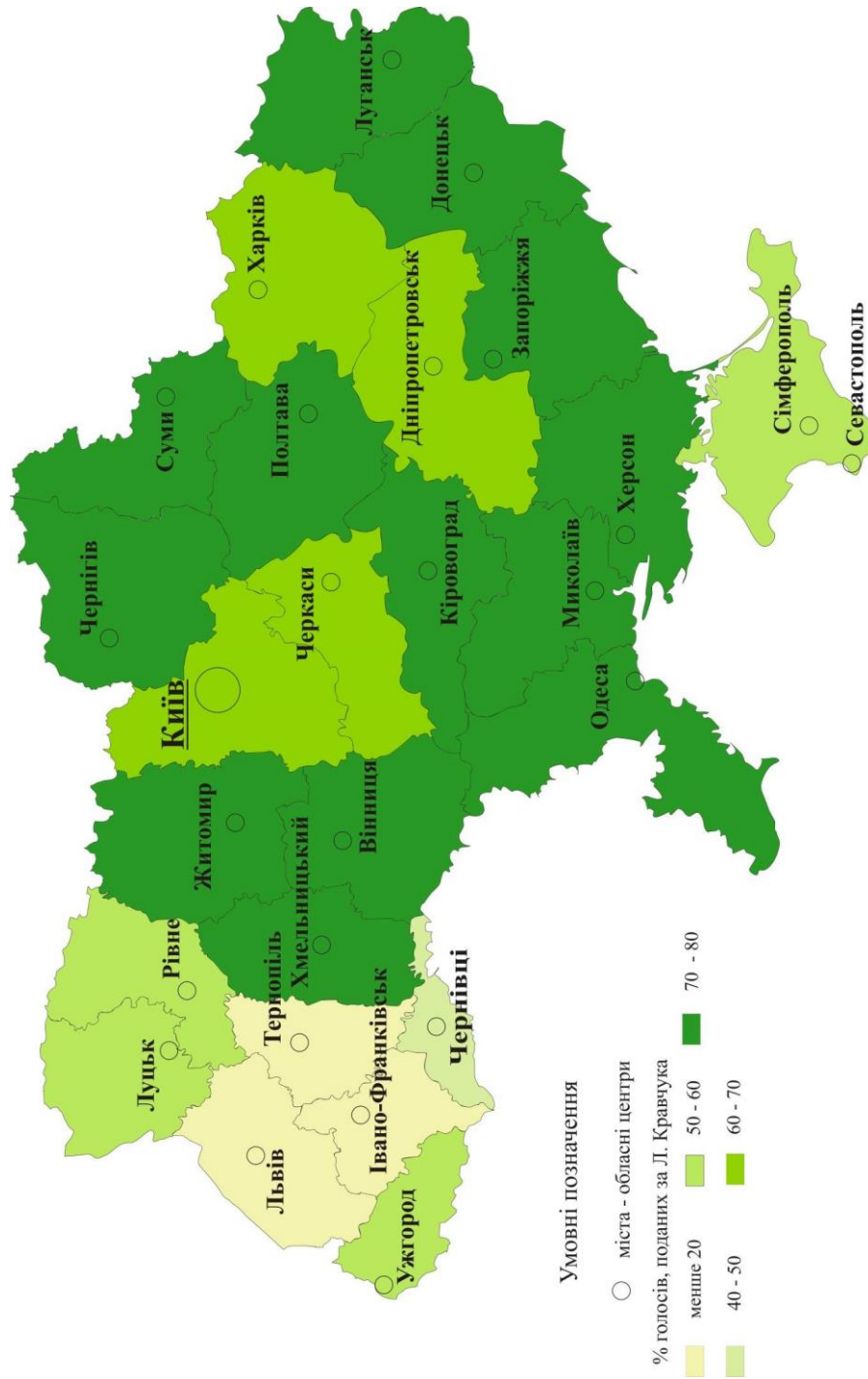

Рис. 1. Результати голосування за Л. Кравчука на виборах Президента України в грудні 1991 р.

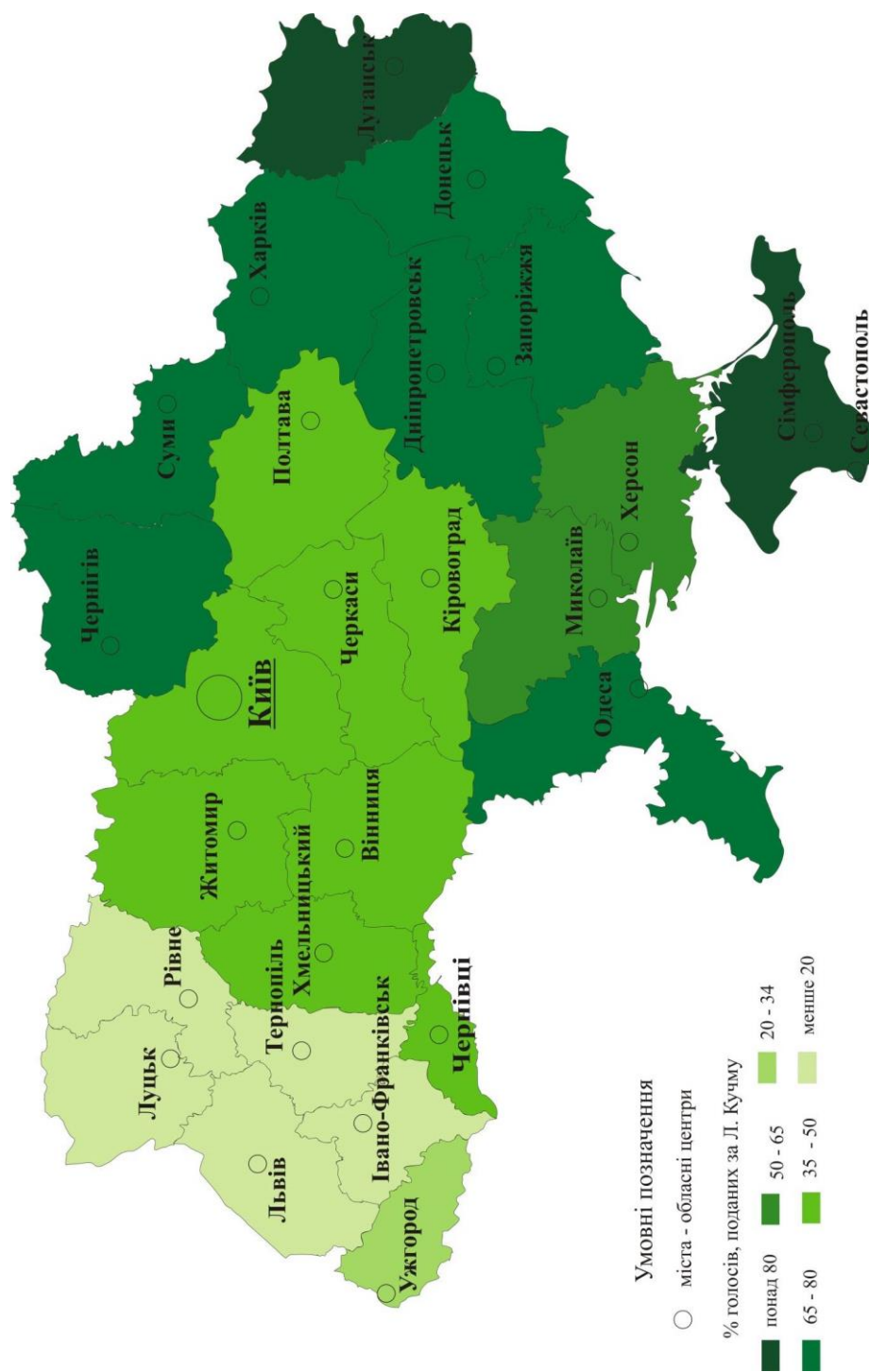

Рис. 2. Результати голосування за Л. Кучму у другому турі виборів Президента України 1994 р.

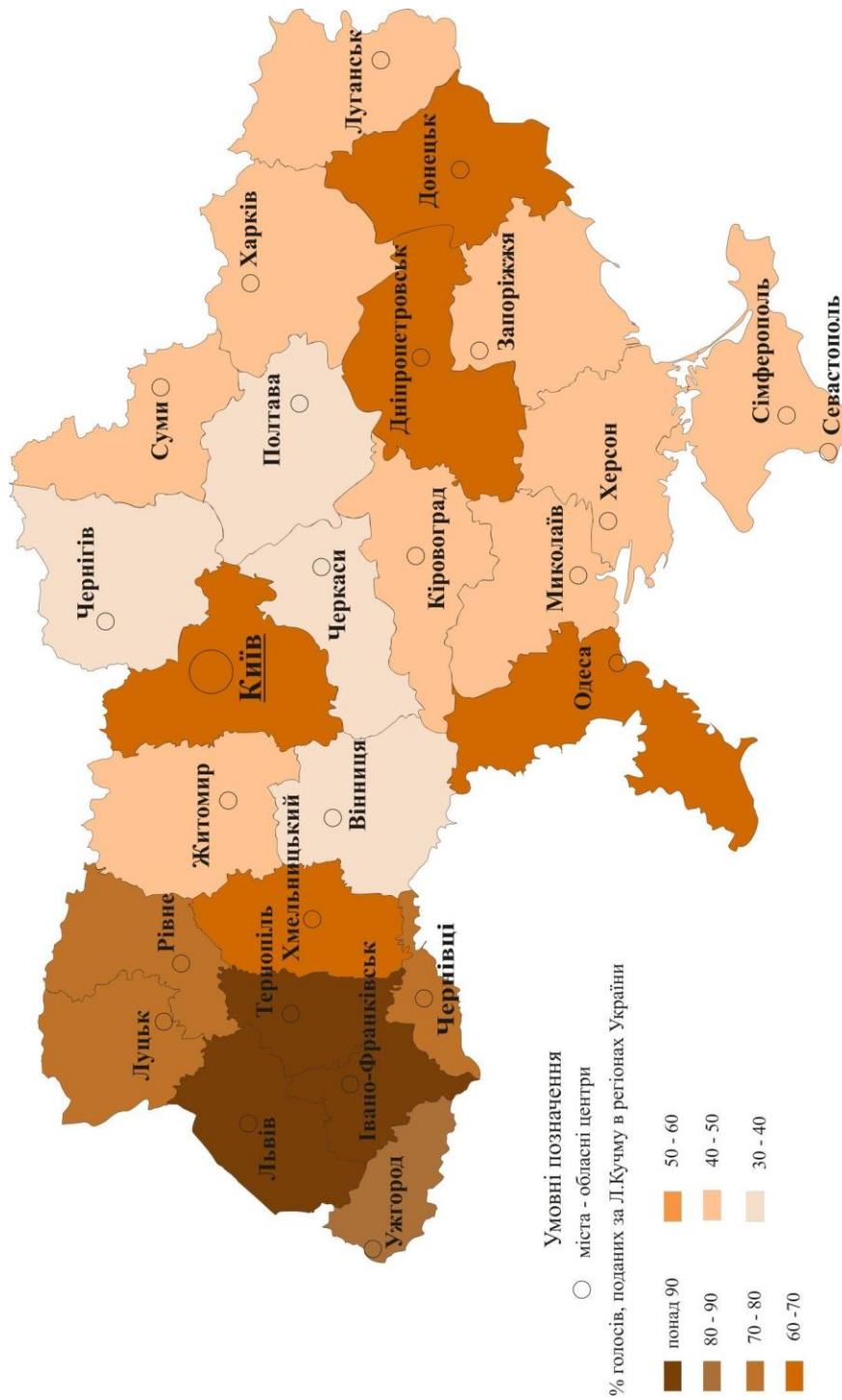

Рис. 3. Результати голосування за Л. Кучму в другому турі виборів Президента України у 1999 р.

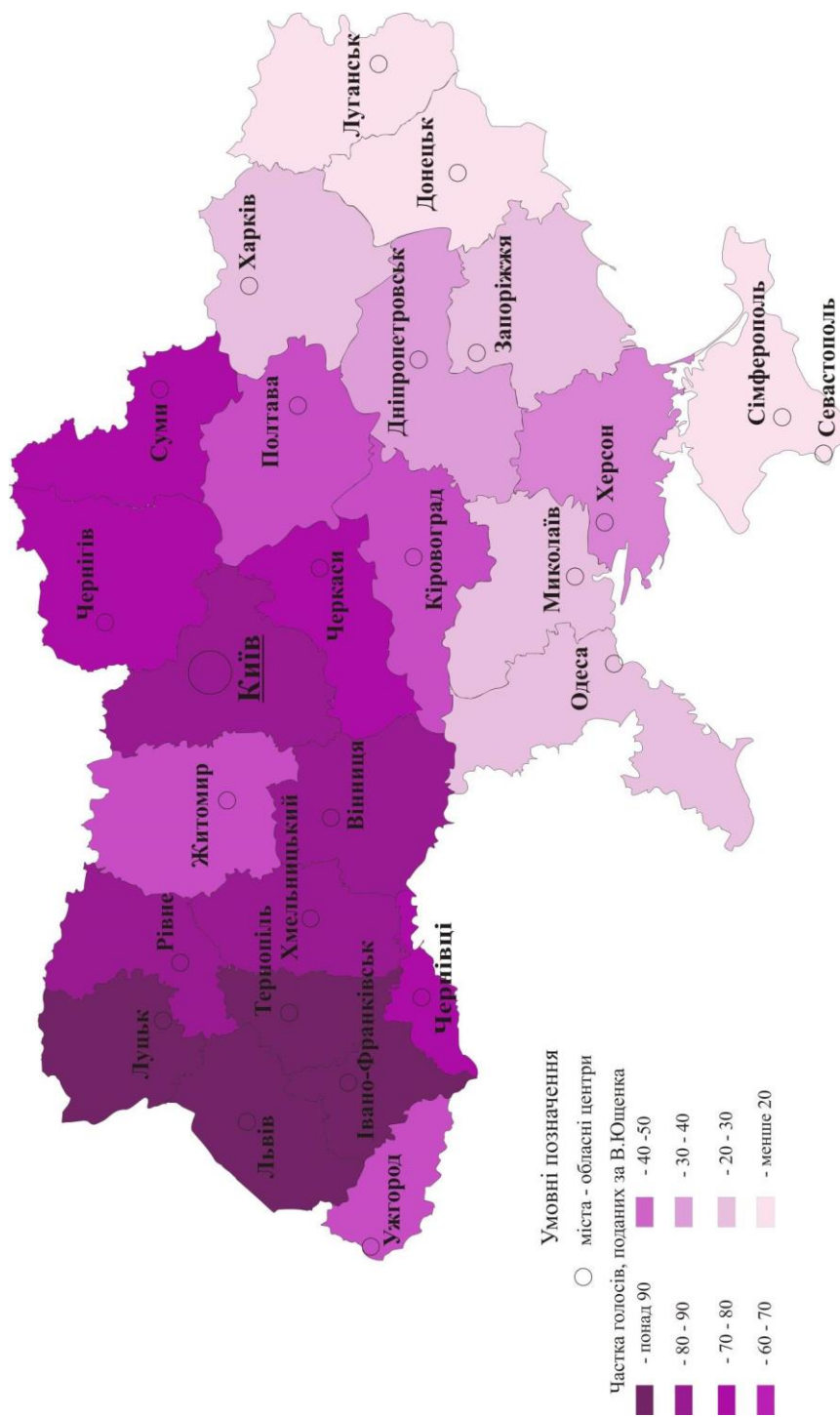

Рис. 4. Результати голосування за В. Ющенка у вирішальному турі виборів Президента України у 2004 р.

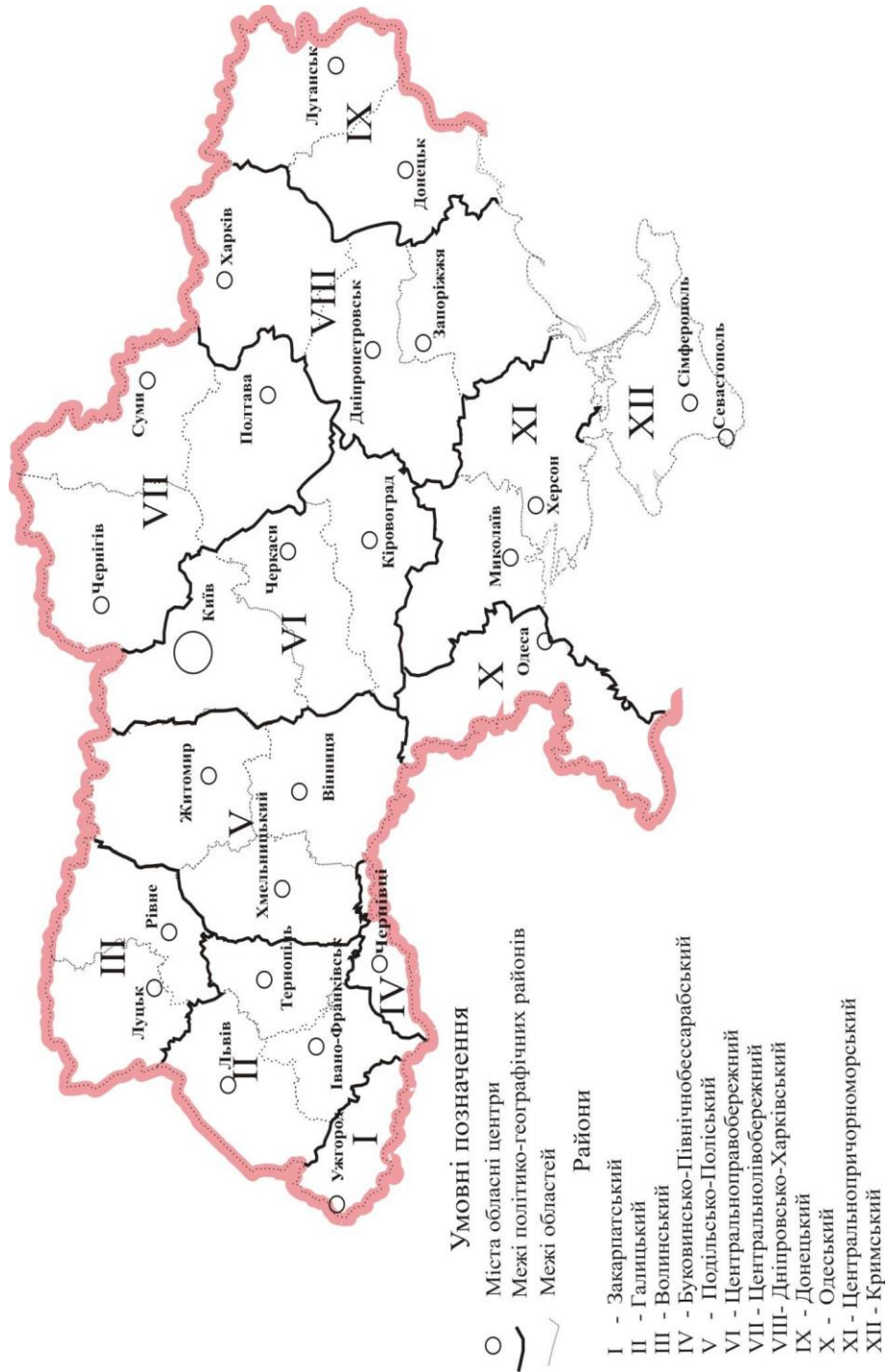

Рис. 7. Політико-географічне макрорайонування України

Головною особливістю виборів в Україні 2004 р. стало зростання зовнішньоекономічного тиску, насамперед з боку Росії, яка з початку нового тисячоліття однозначно взяла курс на відновлення імперії через поступовий демонтаж української державності (без України такої імперії не може бути в принципі), використовуючи різні ідеологічні засади (це і відновлення радянської ідентичності, і пропаганда російського патріотизму й великодержавництва, часто під виглядом “слов’янської” чи “православної” єдності, і активне поширення в інтелектуальних колах так званого євразійського імперіалізму). У таких умовах представник українських національно-демократичних сил В. Ющенко, виступаючи як лідер опозиції, опонував провладному кандидату В. Януковичу, який, спираючись на ідеологічні диверсії російських політтехнологів, зумів мобілізувати етнічно російське населення та значну частину російськомовних українців, залякуючи їх насильницькою українізацією та соціально-правовою дискримінацією за мовно-культурною ознакою внаслідок приходу прихильників “українського націоналізму”, що об’єктивно аж ніяк не було притаманне ідеології команди В. Ющенка. На фоні таких геополітичних та інформаційних реалій відбулося зближення електорально-політичних настроїв населення західно- та центральноукраїнських регіонів і водночас за результатами виборів виник новий електоральний “вододіл” на межі центральних, з одного боку, та східних і південних регіонів, – з іншого (див. рис. 4). Такий електоральний розподіл фактично повторився і на парламентських виборах 2006 і 2007 рр., на яких електоральний вплив Партії регіонів територіально майже збігся з електоральною підтримкою В. Януковича [1].

Очевидні провали внутрішньої політики президента В. Ющенка, особливо помітні на фоні гострої економічної кризи, яка розпочалася в 2008 р., завершилися перемогою на президентських виборах 2010 р. В. Януковича, якому за підтримки місцевих бізнес-середовищ знову вдалося мобілізувати електорат семи південних і східних регіонів, де він здобув переконливу більшість голосів (див. рис. 5). Опонент В. Януковича Ю. Тимошенко одержала відносну перемогу на більшій частині території України – аж у сімнадцяти регіонах, та цього виявилось недостатньо для загального успіху.

Після того, як В. Янукович на початку 2014 р. був достроково усунутий з посади президента за результатами масових протестів громадян (Революції Гідності), улітку 2014 р. проведено дострокові вибори президента України, на яких перемогу в усіх регіонах здобув П. Порошенко (див. рис. 6). І хоча ці вибори відбувалися в особливих умовах воєнних дій на території Донеччини та окупації Криму, їхні результати, попри збереження помітної регіональної диференціації, засвідчили появу низки нових електорально-географічних моментів і насамперед, абстрагуючись від конкретних постатей, – реальність об’єднання країни навколо однієї програми розвитку, але за умови відсутності різновекторного інформаційно-адміністративного тиску.

Отже, за результатами всіх президентських кампаній, враховуючи також парламентські вибори, з політико-географічного погляду є більше підстав говорити не стільки про два полюси електорально-політичних уподобань, як про райони з достатньо стійкими і помітно вираженими відмінностями електоральної активності. Якщо за основу меж таких електоральних районів узяти лінії перепадів (кількісних стрибків) у диференціації явки виборців та голосувань за основних кандидатів і політичні партії, то можна одержати схему територіального поділу, яка в загальних рисах співвідноситься зі схемою макрорайонування території України (див. рис. 7), виділену на підставі історико-географічних та етногеографічних принципів [5, с. 12].

Звідси відразу випливає таке: *основними чинниками територіально-політичної незрівноваженості в Україні є взаємопов'язане поєднання етногеографічних та історико-географічних передумов.* Чому взаємопов'язане? Тому що за кількісного переважання етнічних українців в усіх адміністративних одиницях вищого рівня, крім АР Крим, перебування в минулому окремих регіонів у складі різних держав, відмінності заселення різних частин держави визначили, по-перше, значною мірою і співвідношення між кількістю етнічних українців та етнічнонаціональних меншин, а по-друге, деякі суттєві риси ментальності самих етнічних українців, у тому числі й рівень асиміляції в російськомовне середовище. Причому, як засвідчує кореляційний аналіз, простежується чітка тенденція: чим більша є частка етнічних українців в адміністративних одиницях вищого рівня, тим більша серед них і питома вага тих, хто вважає рідною українську мову [3, с. 241].

Кожен з означених 12 макрорайонів (Закарпатського, Галицького, Волинського, Буковинсько-Північнобессарабського, Подільсько-Поліського (Вінницька, Житомирська, Хмельницька області), Центральнопівденнобережного (Київська, Кіровоградська, Черкаська області), Центральнолівобережного (Полтавська, Сумська, Чернігівська області), Дніпровсько-Харківського (Дніпропетровська, Запорізька, Харківська області), Донецького, Одеського, Центральнопричорноморського (Миколаївська і Херсонська області), Кримського) виділяється характерними історичними політико-географічними моментами, суттєвими особливостями етнокультурного складу населення, електорально-політичної активності й геополітичної свідомості населення, що синтетично розкрито у вигляді таблиці. Унаслідок поєднання історико-географічних та етногеографічних особливостей найпомітнішими є ментально-політичні відмінності між регіонами історичного ядра розселення українців і територіями, масове заселення й освоєння яких почалося пізніше (у XVII–XVIII ст.) (на східних і південних межах двох центральних та Подільсько-Поліського районів). Ця смуга розмежування частково збігається зі східними і південними кордонами колишньої Речі Посполитої. Водночас наголосимо, що і етнічнонаціональна сфера, й історико-географічні передумови – це ті чинники, які не лише визначають диференціацію ментально-політичного простору України, а й забезпечують, поряд зі спільністю соціально-економічних інтересів, основні підстави цілісності держави, адже, по-перше, в основі близько 95 % її території – ареал розселення української державотворчої етнічної нації, яка, за винятком АР Крим, у всіх інших регіонах має абсолютну більшість, а по-друге, фактично усі регіони різний досвід спільного проживання в складі державних утворень певного періоду, тією чи іншою мірою були втягнуті в єдиний український державотворчий процес XIX–XX ст., тобто ідеї соборності та самостійності України були визначальними і для ядра території, і для українських земель у складі міжвоєнних Польщі, Чехословаччини, Румунії. З урахуванням таких чинників, як а) ступінь територіально-політичної пов'язаності з історичним ядром країни; б) наявність історичних осередків політичної боротьби за незалежність; в) формування в минулому центрів українського соціально-культурного життя найнижчим ступенем інтегрованості з українською державницькою ідеєю виділяється лише Крим, який найпізніше увійшов до складу УРСР, а тому мало ідентифікувався з Україною навіть у радянській формі. Хоча Кримський півострів тією чи іншою мірою мав різні зв'язки з ядром України впродовж майже всього історичного часу.

Найбільш суттєві політико-географічні риси макрорайонів України¹

Суспільно-географічні макрорайони України	Найбільш суттєві історико-географічні моменти	Основні риси геоетнокультурного складу населення та етнокультурних взаємин	Загальні особливості поширення та електорального впливу політичних сил	Деякі суттєві риси геополітичної свідомості та напрями політичної активності населення
1	2	3	4	5
Закарпатський (Закарпатська обл.)	Тривалий історичний розвиток у відриві від інших українських регіонів. Перебування в складі сусідніх держав, найбільше – у складі Угорщини. Слабка втягнутість в український національно-культурний рух до XX ст. Ідентифікація з українською державністю на Хустському вічі (січень 1919 р.) та в часи Карпатської України (1939 р.)	Частка етнічних українців – 80,5 %. Проблема русинства як псевдоетнічної групи. Найбільша етнічна меншина – угорці (12,1 %). Порівняно високий ступінь етнічної національної та етнотериторіальної відповідності в структурі населення. В релігійній структурі – переважання громад УПЦ (МП), Ужгородсько-Мукачівської греко-католицької єпархії, організаційно не пов'язаної з УГКЦ, а також Угорської реформатської церкви. Мале представництво УПЦ КП	Активність на виборах є порівняно низькою. Приблизно 40 % виборців готові підтримати українські національно-демократичні сили. Значний вплив адмінресурсу та місцевих великих бізнес-груп	Підтримка більшістю населення незалежного державно-політичного розвитку України. Пріоритет економічної складової у баченні державних інтересів. Популярність серед меншості населення автономістських ідей, виняткової пріоритетності регіональних інтересів. Політичне русинство як особливий варіант сепаратизму. Поширення серед угорської етнічної групи ідеї створення Прикарпатського адміністративного району
Буковинсько-Північнобессарабський (Чернівецька обл.)	Історична пов'язаність з Галичиною. Тривале перебування в складі Молдавії. Українське культурно-політичне піднесення у XIX – на початку XX ст. Буковинське віче (листопад 1918 р.) про приєднання до ЗУНР. Окупація Румунією впродовж 20–30-х років XX ст.	Частка етнічних українців – 75,0 %. Найбільші етнічні групи – румуни (12,5 %) і молдавани (7,3 %). Порівняно високий ступінь етнічної національної та етнотериторіальної відповідності. У релігійній структурі – переважання громад УПЦ (МП) (понад 30 %). Частка громад УПЦ КП є меншою 20 %	Активність громадян на виборах є дещо нижчою від середньої по Україні. Провідний вплив українських національно-демократичних сил (понад 50 %). У віддалених бессарабських районах більший вплив адмінресурсу. Зберігається в цій частині області і деякий вплив комуністичної ідеології	Досить значна підтримка незалежного державно-політичного розвитку України, особливо у буковинській частині. Поєднання культурної та економічної складових у баченні державних інтересів. Недостатня інтегрованість в українське суспільство румунської етнічної групи.

¹ Джерела: 1. Атлас історії української державності / В. Грицелюк, І. Дикий, І. Ровенчак. – Львів : НВФ «Карти і Атласи», 2013; Національний склад населення України та його мовні ознаки за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року. – К. : Державний комітет статистики України, 2003; Статистичний щорічник України за 2013 рік. – К. : Техніка, 2014.

Продовження табл.

1	2	3	4	5
Волинський (Волинська і Рівненська обл.)	Багаті традиції української державності князівського періоду. Порівняно високий ступінь втягнутості в українські державотворчі процеси. Волинь – один з основних епіцентрів боротьби УПА за незалежність України в часи Другої світової війни та в повосний період	Дуже високий ступінь етнічної однорідності (частка етнічних українців становить близько 96 %). Велика перевага православної населення (приблизно однакові співвідношення вірних УПЦ КП та УПЦ (МП))	Активність громадян на виборах значно вища, ніж у середньому по Україні. Переважаючий вплив українських національно-демократичних та націоналістичних сил (60–75%). У віддалених поліських районах більший вплив адмінресурсу, є також незначний вплив комуністичної ідеології	Значна підтримка незалежного державно-політичного розвитку України. Поєднання культурної та економічної складових у трактуванні державних інтересів. Переважне бачення України як національної держави
Галицький (Івано-Франківська, Львівська і Тернопільська обл.)	Давні традиції української державності князівського періоду. Галичина – епіцентр українського політичного руху другої половини XIX–початку XX ст. Утворення ЗУНР. Діяльність ОУН-УПА впродовж 30–40-х років XX ст. Львів – символ культурно-політичного опору більшовицькій владі впродовж 60–80-х років XX ст.	Дуже високий ступінь етнічної однорідності (частка етнічних українців становить понад 96 %). Переважна більшість населення – греко-католики. На півночі Тернопільської області переважає православне населення, переважно УПЦ КП	Активність громадян на виборах значно вища, ніж в середньому по Україні. Переважний вплив українських національно-демократичних та націоналістичних партій (80–90 %). У більших містах – українських ліберально-демократичних (до 30 %)	Активна підтримка незалежного державно-політичного розвитку України. Пріоритетність етнокультурної складової у баченні державних інтересів. Невизначеність економічних аспектів патріотизму. Яскраво виражене бачення України як національної держави
Подільсько-Поліський (Вінницька, Житомирська і Хмельницька обл.)	Давні традиції української державності за певної віддаленості від найбільших центрів українського культурно-політичного руху. Активні військові дії в часі українських революцій 1648–1676 рр. та 1917–1921 рр. Кам'янець-Подільський як один з найяскравіших історичних центрів України	Досить високий ступінь етнічної однорідності (частка етнічних українців становить понад 92 %). Понад 98 % з них вважають рідною українську мову. Частка етнічних росіян – близько 4 %. Найбільше в Україні зосередження етнічних поляків (у Житомирській обл. – 3,5 %). В релігійно-конфесійному аспекті – переважання громад УПЦ (МП) та УПЦ КП	Активність громадян на виборах є здебільшого середньою по Україні. Вплив українських національно-демократичних та націоналістичних сил коливається в межах 40–55 %. До 20 % населення готові проголосувати за лівоцентристські партії. Менше 6 % населення орієнтується на прокомуністичні сили	Досить значна підтримка незалежного державно-політичного розвитку України. Поєднання економічної та культурної складових у трактуванні державних інтересів. Соборницькі орієнтації. Локальні прояви радянської ментальності

Продовження табл.

1	2	3	4	5
Централізовано-лівобережний (Київська, Кіровоградська, Черкаська обл., м. Київ)	Давні традиції української державності часів Київської Русі й козащини. Київ – символ та епіцентр боротьби за незалежну Україну в 1917–1921 рр. та в новітні часи	В областях частка етнічних українців становить понад 91 %. Питома вага українців з рідною російською мовою тут досягає 2 %. У великих містах – понад 10 %. Частка росіян в областях – понад 6 %. В м. Києві питома вага етнічних українців понад 82 %. Частка населення з рідною російською мовою у столиці – 25,3 %. У релігійно-конфесійному аспекті – велика перевага православного населення (приблизно однакові співвідношення вірних УПЦ КП та УПЦ (МП))	Активність громадян на виборах є здебільшого середньою по Україні. В областях вплив українських національно-демократичних та націоналістичних сил в межах 40–55%. До 20 % населення готові проголосувати за лівоцентристські партії. Менше 7 % населення орієнтується на прокомуністичні партії. У столиці дещо нижчим є рівень електоральної активності та більша підтримка ліберально-демократичних сил	Досить значна підтримка незалежного державно-політичного розвитку України. Поєднання економічної та культурної складових у трактуванні державних інтересів. Соборницькі орієнтації. Локальні прояви радянської ментальності
Централізовано-лівобережний (Полтавська, Сумська, Чернігівська обл.)	Історичні традиції Чернігівського князівства. Центральне Лівобережжя – осередок Гетьманщини і формування старшинських еліт, епіцентр українського культурно-політичного відродження кінця XVIII–першої половини XIX ст.	Суттєве переважання етнічних українців в етнічно-національній структурі населення (понад 91 %). Частка етнічних росіян – близько 7 % (компактно проживають у великих містах, а у Сумській області – в окремих районах сільської місцевості). Населення з рідною українською мовою – приблизно 87 %, російською – понад 12 %. В конфесійній структурі переважають вірні УПЦ (МП)	Активність громадян на виборах є здебільшого середньою по Україні. Рівень підтримки українських національно-демократичних сил – до 55 %. До 20 % населення готові проголосувати за лівоцентристські партії	Переважна підтримка незалежного державно-політичного розвитку України. Поєднання економічної та культурної складових у трактуванні державних інтересів. Соборницькі орієнтації. Поширеність проявів радянської ментальності в депресивних та периферійних районах
Дніпровсько-Харківський (Дніпропетровська, Запорізька, Харківська обл.)	Пізніше порівняно з центральними районами масове заселення території у зв'язку з історією козацтва (запорізького та слобідського), починаючи з XVII ст. Значна роль індустріалізації в процесах соціально-економічного освоєння. Українське культурне піднесення на Слобідській Україні на початку XIX ст. Харків – перша столиця УРСР, провідний машинобудівний вузол. Придніпров'я – провідна металургійна база країни	Попри суттєве переважання етнічних українців (73 %), частка населення з рідною українською мовою є помітно меншою (близько 56 %). Значна частка етнічних росіян (понад 21 %) і ще більша частка населення з рідною російською мовою (майже 40 %). Характерна біполярна модель: російськомовне велике місто – україномовна сільська округа. У конфесійній структурі – перевага вірних УПЦ (МП)	Активність громадян на виборах є порівняно високою. Електорат найбільш потенційно готовий голосувати за впливові українські ліберально-демократичні й центристські сили, особливо за умови підтримки місцевих бізнес-еліт (понад 40 %). Суттєвий вплив адмінресурсу. Рівень підтримки українських національно-демократичних сил – не більше 20 %. Потенційний електорат компартії та проросійських політичних сил – не менше 10 %	Переважна підтримка незалежного державно-політичного розвитку України. Пріоритет економічної складової бачення державних інтересів. Територіальний патріотизм. Локальне поширення автономістських та проросійських настроїв, ідей відновлення СРСР. Прояви радянської ментальності і політичного нігілізму. Поширеність радянських уявлень про українську державність

1	2	3	4	5
Донецький (Донецька, Луганська обл.)	Тривалий період домінування кочових і напівкочових культур. Масове заселення території, починаючи з XVII ст., у зв'язку з історією козацтва та індустріалізацією. Перетворення Донбасу на початку XX ст. в головні паливну та металургійну бази Росії. Порівняно невисокий ступінь втягнутості в українські державотворчі процеси першої половини XX ст.	Порівняно невелике переважання етнічних українців (близько 57 %), насамперед на півночі району. Значна частка етнічних росіян (понад 38 %), особливо у південно-східній частині. В етномовній структурі – переважання населення з рідною російською мовою (понад 72 %). Порівняно менший ступінь релігійності населення. Серед вірних – переважання громад УПЦ (МП)	Рівень електоральної активності суттєво залежить від адмінресурсу. Визначальний адміністративно-електоральний вплив місцевих бізнес-середовищ. Підтримка українських національно-демократичних сил не перевищує 15 %. Залежно від адміністративних розкладів достатньо високою може бути підтримка комуністичних та маргінально-проросійських політичних сил, якщо вони будуть ідентифіковані як “наші-місцеві”	Високий ступінь регіональної самосвідомості та радянської політичної ментальності. Переважне бачення України як складової радянської імперії. Низький рівень українського патріотизму на основі місцевих економічних інтересів. Поширеність проросійських настроїв. Штучно реконструйоване донське козацтво як важливий осередок проросійських впливів
Центральнопричорноморський (Миколаївська і Херсонська обл.)	Давньогрецький поліс Ольвія. Тривалий період домінування кочових і напівкочових культур. Перебування у складі Кримського ханства з XV ст. Запорозькі козацькі впливи. Масове заселення з кінця XVIII ст. Значення центрів суднобудування	Частка етнічних українців – понад 81 %, населення з рідною українською мовою – приблизно 70 %. Етнічні росіяни формують найбільшу етнічну групу (близько 17 %) і зосереджені переважно у містах. Біполярна модель: російськомовне велике місто – україномовна сільська округа. У релігійно-конфесійній структурі населення – перевага православних УПЦ (МП). Значною також є кількість протестантів	Активність громадян на виборах є дещо нижчою, ніж в середньому по Україні. Суттєвий вплив адмінресурсу та місцевих бізнес-еліт, за підтримки яких електорат готовий підтримати центристські політичні сили. Рівень підтримки українських національно-демократичних партій – не більше 25 %. Зберігається вплив комуністичних сил (до 10 %)	Переважна підтримка незалежного державно-політичного розвитку України на основі насамперед економічних інтересів. Переважання територіального патріотизму над культурним. Локальне поширення проросійських настроїв. Прояви радянської ментальності. Поширеними є і радянські уявлення про українську державність
Одеський (Одеська обл.)	Давньогрецький поліс Тіра. Тривалий період домінування кочових і напівкочових культур. У складі Кримського ханства та Османської імперії. Масове заселення з кінця XVIII ст. та політика заохочувальної іноземної імміграції. Одеса – провідний торговельний порт та найбільше місто України на початку XX ст. Активна культурна і політична діяльність української громади наприкінці XIX – на початку XX ст. Румунська окупація регіону в 1941–1944 рр.	В Одеській області розміщений найбільш етнічно поліарейний історичний район України – Південна Бессарабія. Частка етнічних українців загалом по області – 62,8 %, етнічних росіян – 20,7 %, болгар – 6,1 %, молдаван – 5,0 %. Населення з рідною українською мовою становить лише відносну більшість (46,3 %) і суттєво переважає в північній частині області. В Одесі та південній Бессарабії перевагу має населення з рідною російською мовою. Поліконфесійний склад населення за переваги православних УПЦ (МП) і наявності значної кількості протестантів та атеїстів. У регіоні діє низка релігійно-політичних центрів відверто антиукраїнського спрямування	Активність громадян на виборах є порівняно невисокою. Суттєвий вплив на результати виборів адмінресурсу та місцевих бізнес-еліт. У м. Одеса – достатньо широкий діапазон ідеологічних симпатій: від ліберально-демократичних до комуністично-проросійських, а їхній розподіл суттєво залежить від впливовості місцевих лідерів. Рівень підтримки українських національно-демократичних сил у регіоні досягав 20 %. Зберігається впливовість комуністичної партії (на рівні 6–8 %)	Підтримка не залежного державно-політичного розвитку України на основі насамперед регіонально-економічних інтересів. Досить помітне поширення проросійських настроїв та ідей відновлення СРСР. Широкі прояви радянської ментальності й політичного нігілізму. Значне поширення радянських уявлень про українську державність

Закінчення табл.

1	2	3	4	5
Кримський (АР Крим)	Традиції давньогрецьких полісів. Кримсько-татарська державність. Перехід до складу Російської імперії з кінця XVIII ст. Короткий період боротьби УНР та Української Держави за Крим. Більшовицький терор 1920–1921 рр. Утвердження в радянській свідомості стереотипів про нібито особливі подвиги севастопольців і кримчан загалом у російській і радянській історії. Депортація кримських татар у 1944 р. Включення до складу УРСР у 1954 р.	Крим – єдиний в Україні регіон, де етнічні українці становлять абсолютну меншість (24,3 %), а більшістю є етнічні росіяни (58,3 %). Значно меншою питомою вагою українців є частка населення з рідною українською мовою (10 %). За часи незалежності України кількість кримських татар зростала у понад 6 разів і досягла 12 % усієї людності. Особливістю етнонаціональної структури населення Криму є наявність значної кількості населення, яке народилося поза межами України – в Росії та Узбекистані. Крим – найбільш полірелігійний район. Серед православних конфесій переважає УПЦ (МП), структури якої в районі вирізняються не терпимим ставленням до інших християнських конфесій	Переважає підтримка політичних сил, орієнтованих на політичне і культурне зближення з Росією, особливо за підтримки адмінресурсу. За українські національно-демократичні сили, підтримувані межділом кримсько-татарського народу, голосувало до 15 % виборців. Зберігається значний вплив комуністичних сил	Слабка підтримка незалежного державно-політичного розвитку України. Низький рівень інтегрованості в загальноукраїнські суспільно-політичні процеси. Значне поширення сепаратистських проросійських настроїв, радянської ментальності та ідей відновлення СРСР. Переважає орієнтація кримських татар на створення національної кримсько-татарської автономії в складі суверенної України

Отже, як випливає з даних таблиці, *розмах соціально-культурних відмінностей (за мовно-етнічними, релігійними й іншими ідентифікаційними ознаками) в Україні є суттєвим, водночас наявна широка сукупність й історичних, соціокультурних та економічних підстав цілісності, що аж ніяк не свідчить про якісь культурно-цивілізаційні контрасти в державі*. Ідеться лише про помітну історично-культурну неконсолідованість, з якою стикалися на момент об'єднання багато інших держав Європи (Італія, Німеччина, Румунія, Польща та ін.) і яка була подолана різними механізмами регіональної політики (чи, точніше, внутрішньої геополітики), у процесі реалізації якої використовували об'єктивні підстави цілісності і цілеспрямовано нівелювали дію суб'єктивних чинників роз'єднання суспільства. Однак в Україні за наявності достатньо сприятливих передумов для зміцнення єдності країни впродовж тривалого часу конструктивних дій з боку держави щодо усунення історичних регіонально-ментальних бар'єрів було обмаль. Попри розуміння окремими політичними аналітиками та групами політиків проблематики територіально-політичної консолідації, *системної внутрішньої геополітика щодо зміцнення цілісності України (як єдності зусиль держави і сумарного впливу політичних сил) упродовж всього періоду незалежності фактично не проводили*. Як, зрештою, і не було обґрунтовано стратегії розвитку держави, її основних ідеологічних засад як національної держави європейського типу, що постала внаслідок реалізації українським народом свого права на самовизначення і забезпечення всім громадянам рівні права, а етнонаціональним меншинам – право на збереження своєї культурної самобутності. Навпаки, у кон'юнктурних інтересах, насамперед задля збереження владних повноважень та економічних переваг, центральна влада й окремі політичні лідери іноді самі провокували регіональне протистояння, усіляко сприяли

збереженню радянської ідеології. Причому нормою стала підтримка тих ідеологічних принципів, які загалом заперечували ідею української державності. Унаслідок цього загальноукраїнська політична ідентичність утверджувалась дуже повільно. Не сприяли цьому на початку 90-х років ХХ ст. й невдалі економічні перетворення, коли під виглядом роздержавлення й приватизації невеликі групи, які переважно склалися з представників колишньої партійно-господарської номенклатури, проводили тотальне розкрадання державного майна, яке до того ж супроводжувалось різким спадом виробництва, масовими банкрутствами підприємств та зниженням рівня життя населення. Тобто економічна складова державного патріотизму, яка ефективно спрацювала в ході референдуму з приводу незалежності України 1 грудня 1991 р., уже не забезпечувала зміцнення загальноукраїнської ідентичності. Та все ж до кінця 90-х років регіональні ментально-політичні відмінності надмірно не актуалізувались, водночас помітними були окремі спроби пошуку на державному рівні регіональних балансів і компромісів.

З початком ХХІ ст. Росія, реалізуючи свої імперські плани щодо відновлення колишнього СРСР і спираючись на залежні політичні сили та засоби масової інформації, розпочала тотальний наступ на українську державність загалом. І одним із засобів у здійсненні такої геополітики стало провокування регіонального протистояння на засадах актуалізації окремих моментів історії, ідеалізації постатей та подій радянського періоду, насаджування неоколоніальних відносин в інформаційно-культурній сфері, насамперед на телебаченні. Можна навіть констатувати, що на зламі тисячоліть Україна фактично втратила культурний та інформаційний суверенітет. Поряд зі збереженням радянської ідеології російська пропаганда поширювала й інші імперські проекти, зокрема “русского міра”, що мало б стати підґрунтям нової “загальноросійської ідентичності”. Унаслідок таких цілеспрямованих дій усієї російської державно-політичної системи в Україні було спровоковано і суттєві регіонально-політичні суперечності в геополітичному (НАТО чи Росія) і геокультурному (українська чи російська культура) вимірах, що заклало глибокі проблеми національної безпеки внаслідок регіональної соціально-культурної та ментально-політичної дивергенції. Тому сьогодні, окрім збереження проявів радянської ідентичності, деяка частина населення вже ідентифікується з “російським світом”, що ще більше поглиблює внутрішньгеополітичну проблематику.

Не сприяли зміцненню єдності України як національної держави й різнобічні західні впливи: як щодо дискредитації національно-демократичних і виняткової підтримки ліберальних космополітичних політичних сил (їхні представники були переважно носіями російської культурно-політичної ментальності), так і в контексті пропаганди спекулятивних концепцій про нібито відмирання і безперспективність національних держав (мовляв, ми живемо в епоху “великих інтеграційних просторів”, “Європи регіонів” тощо, що генетично є трансформацією імперського та мондіалістського мислення).

Після окупації Росією Криму та наростання воєнної агресії на Донбасі в інформаційному просторі України відбулися деякі позитивні зрушення, насамперед, знято відкриту пропаганду регіонального протистояння. Однак ще мало уваги приділяють висвітленню всіх моментів історико-культурно-географічної єдності регіонів, їхньої пов’язаності з ядром країни та участі в загальноукраїнських державотворчих процесах. Тому рівень територіально-політичної незрівноваженості України і надалі достатньо високий. Проте однозначно можна зробити висновок: *соціально-культурна диференці-*

ація в Україні зумовлена об'єктивними історично-географічними і етногеографічними передумовами, але не є відображенням міжцивілізаційних відмінностей, а ускладнення регіонально-політичних взаємин на початку XXI ст. спричинене насамперед суб'єктивними чинниками (відсутністю ефективною внутрішньої геополітики впродовж 90-х років XX ст. і цілеспрямованим масштабним геополітичним тиском Росії на початку XXI ст.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вибори до Верховної Ради 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/vp.2014>
2. Денисов Д. О. Цивілізаційна ідентичність України і проблеми геополітичного вибору / Д. О. Денисов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oko-planet.su/politic/politicukr>
3. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики / М. С. Дністрянський. – Львів : Літопис, 2006. – 490 с.
4. Дністрянський М. С. Політична географія України: навч. посібник / М. С. Дністрянський. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 348 с.
5. Дністрянський М. С. Суспільно-географічне макрорайонування України: нові методологічні підходи і пропозиції / М. С. Дністрянський // *Limes*. – 2014. – Т. 1. – С. 11–21.
6. Суліма Є. М. Глобалістика: підручник / Є. М. Суліма, М. А. Шепелєв. – К. : Вища школа, 2010. – 544 с.

REFERENCES

1. *Vybory do Verkhovnoi Rady 2006*, available at: <http://www.cvk.gov.ua/vp.2014> (in Ukrainian).
2. Denisov, D. O. *Civilizacionnaja identichnost' Ukrainy i problemy geopoliticheskogo vybora*, available at: <http://oko-planet.su/politic/politicukr> (in Russian).
3. Dnistrianskyy, M. S. (2006). *Etnopolitychna heohrafiia Ukrainy: problemy teorii, metodologii, praktyky*. Lviv: Litopys, 490 pp. (in Ukrainian).
4. Dnistrianskyy, M. S. (2014). *Politychna heohrafiia Ukrainy*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 348 pp. (in Ukrainian).
5. Dnistrianskyy, M. S. (2014). *Suspilno-heohrafichne makroraionuvannia Ukrainy: novi metodolohichni pidkhody i propozytsii*. *Limes*, 1, 11–21 (in Ukrainian).
6. Sulima, Ye. M., & Shepeliev M. A. *Hlobalistyka*. Kyiv: Vyshcha shkola, 544 pp. (in Ukrainian).

Стаття: надійшла до редакції 25.09.2015
доопрацьована 20.10.2015
прийнята до друку 17.11.2015

**TERRITORIAL-POLITICAL UNBALANCE OF UKRAINE: IMMANENCE
IMMINENT OR MAN-MADE CONSEQUENCE****Myroslav Dnistriansky***Ivan Franko National University of Lviv,
P. Doroshenko Str., 41, UA – 79000 Lviv, Ukraine,
e-mail: m_dnister@ukr.net*

Objective evidences of geographical-political unbalance in Ukraine, which is clearly manifested in the electoral and political activity of the population and is the result primarily of historical and geographical differences and ethno-geographical regions of the state, are characterized. Twelve political and geographic areas with the characteristics of the party-political preferences and geopolitical consciousness are allocated on the basis of a comparative analysis of presidential elections in Ukraine. It is concluded that the regional mental-political differentiation does not have the character of intercivilizational contrasts. Objective historical and cultural base integrity are defined. Complications of regional-political situation in Ukraine at the beginning of the XXI century was not immanent conditioned and caused by subjective factors such as a lack of effective internal geopolitics during the 90s and targeted large-scale geopolitical pressure from Russia at the beginning of the XXI century.

Key words: geography of elections in Ukraine, territorial-political unbalance in Ukraine, the historical-geographical background of Ukraine, ethnical-geographical situation in Ukraine, the internal geopolitics.